

A lív nép és nyelve.

Olvastatott a M. Tud. Akadémia 1889. május 6-án tartott ülésében.

Az 1888-ik év szeptember 4-én kezdém a finn tudományegyetem ösztöndíjával tanulmányi útamat, mely egész évre volt határozva és melynek célja volt, hogy a finn nyelv dialektusairól átnézetet szerezzek és bizonyos időt Magyarországon töltssek. Utazásom mindenekelőtt a lívekhez, e kihalófélben lévő néphez irányult, s csatlakozott hozzám egy fiatal finn egyetemi hallgató, Wallin Wäinö, a ki főkép ethnographiai szempontból kívánt a lívekkel megismerkedni.

Revalon át Rigába érkezvén, itt néhány napig kelle várunk úti alkalomra, s ezt az időt arra használtam, hogy további útam felől tájékozódjam, s egyszersmind a lett nyelv hangtani viszonyairól előleges felvilágosítást szerezzek. Már itt is nyílt alkalomam a lív nyelvre vonatkozó nyomozásaimat megkezdeni egy lív születésű kereskedő, Dietrichsohn D. úrral. Ő szíves készséggel jött segítségemre, és nyelvi képzettségénél fogva segítségének jó hasznát is vettem. Dietrichsohn úr, a ki Rigában meglehetősen vagyonra tett szert, büszke az ő lív születésére és az által őrti meg anyanyelvében való jártasságát, hogy otthon anyjával mindennap lívül beszél. Rigából kellett hajón Kurland nyugati partjára Windau városába mennünk, a honnan meg kocsin utaztunk tovább, mintegy 45 kilométernyire keleti, majd északi irányban, míg végre szept. 14-én elértük a lív vidéket Piza faluban.

Miután így a lívekhez jutottunk, legyen szabad őket már most közelebről bemutatnom.

Nevük, a lív szó említésekor, önkénytelenül Livlandra gondolunk; ott azonban hiába keresnénk líveket, mert ők jelenleg csak Kurland északi partja mentén laknak. Ha Kurland legészakibb csúcsát, Domesnäst, a hol egy lív falu van, vesszük kiinduló ponttól és nyugat felé tartunk, innen 50 kilométernyire több lív falut találunk. A legnyugatibb Lúzs, nem messze Lyserorttól, a hol a kurlandi part nyugatról délnek fordul. Az ettől a falutól körülbelül 5 kilométernyire eső Piza falu volt első állomásunk. Ha pedig Domesnästől dél felé indulunk, le a rigai öböl partja hosszában, akkor 12 kilométernyi távolságban találjuk a legutolsó lív falut, Mustānumot. Ez már félig lett falu, míg nyugaton Lúzs élesen határolja a lív lakosságot.

Ez mind az, a mi a régi lív területből fennmaradt.

A lettektől széles erdő- és mocsáröv választja el őket. Falvaik száma mindössze 12.

És hát Livlandban? Már 1631-ben a svéd *Bureus A.* «*Orbis arctici imprimisque Sueciæ nova et accurata descriptio*» (Wittebergæ) című művében a lívlandi nyelvekről beszélve, úgy említi a lív nyelvet, mint a mely már legnagyobbbészrt kiveszett és csak néhány faluban maradt fenn.¹⁾ 1828-ban Jannau a lívlandi lívek számát 460-ra becsüli; majd húsz évvel később (1846) Sjögren András János csak 22 lívet talál a Salis folyó torkolatánál Neusalis uradalomban; 1858-ban pedig ezek közül Wiedeman tudósítása szerint már csak 8 volt életben. E szerint feltehető, hogy ma már Livlandban egyetlen egy lív sem létezik. Egy tudósítás szerint, melyet Windauban kaptam, volna még néhány öreg lív Haynaschban, Pernau városa mellett. Tudósítóm hat házat nevezett meg, a hol szerinte lívek laknak. Hogy mennyiben élő nyelvük nekik még a lív, azt nem deríthettem ki.²⁾

Kurland partvidékén a statisztikai adatok nem mutatnak ilyen elszomorító képet. Itt 1843-ban a Popen-uradalombeli három nyugati falunak 655 lív lakosa volt. A következő, Wiedemanntól való jelentés 1858-ból azt mondja, hogy az említett faluk lív

¹⁾ «— in mediterraneis livonum linguam, quæ jam maxima parte exolevit ac in quibusdam saltem pagis remanet.»

²⁾ Mint legújabbban Schläu C. dr. salisi lelkész útján értesülök az utolsó ember, a ki ott még livül beszélt, már 1868-ban meghalt.

lakosai 790-en vannak. A magam szerezte adatok szerint azon falvak lívjeinek létszámát az 1881-iki népszámlálás 928-ra teszi, tavaly pedig ez a szám már 956 volt (489 férfi és 467 nő), tehát a férfiak száma nagyobb, mint a nőké! A popeni lívek száma e szerint nem egészen félszáz (45) év alatt majdnem felével szaporodott; a növekedés 300-at tesz. A keleti, vagyis Dondangen-uradalombeli lívek létszáma egy 1845-iki tudósítás szerint 1397; Sjögren pedig 1852-ben 1600-ra teszi e számot. Tavaly októberben kapott tudósításaim pedig azt vallják, hogy a Dondangen-uradalmi lívek száma jelenleg 973 férfi és 1000 nő. Az egész lív nép tehát a mult ősszel, az érintett hivatalos adatok szerint 2939 lelket számlált. Ha ehhez hozzávesszük még a szülőhelyüktől távol, Windauban és a tengeren tartózkodókat, lesz az összes lélekszám körülbelül 3000. Sjögren 1852-ben ezt az összes számot 2394-re teszi, a szaporulat tehát 35 év óta több mint 600. És ha igaz, a mit Jannau 1828-ból jelent, hogy akkor a kurlandi lívek mindössze 1600-an voltak, akkor létszámbeli gyarapodásuk 60 év óta majdnem kétszeres.

Ebből, a mit fentebb előadtam, kitetszik, hogy a lívek területe az előtt nagyobb volt, mint ma. Mikor a németek behatoltak a Balti tenger melléki országokba, az ismert akkori krónika-író, Lett Henrik szerint, a lívek birtokában volt Lívland partvidéke a Dűna és a Koivajoki (lívlandi Aa) folyók torkolatánál, északra egészen a Salis folyóig. Úgy látszik, lakásuk az ország belső részéig is kiterjedt vala, különösen a folyók partján. A mi pedig Kurlandot illeti, biztosan tudjuk, hogy területük a rigai öböl partja mentén valamivel délebbre nyult le, mint ma, de semmi történeti bizonyítékunk nincs, hogy az ország belsejében is laktak volna. Érdeklődéssel várhatjuk dr. Bielenstein lelkésznek a kurlandi helynevekről készülő munkáját, a mely valószínűleg világot fog vetni erre a kérdésre.

A lívek lassankint folyó lettesedéséből visszakövetkeztettek a történet előtti időkre. Az volt a történetírók általános véleménye, hogy a lívek és a velük közel rokon kurok valának Lív- és Kurland őslakói, hogy a lettek mint hódítók törtek rájuk s a finn fajbéli lakosokat kiszorították és magukba olvasztották.

Ennek ellenében egy finn tudós *Yrjö-Koskinen* egészen ellenkező nézettel lépett föl ily című munkájában: «Sur l'antiquité

des Lives en Livonie» (Acta Societatis Scientiarum Fennicae VIII. 2.) Ő arra utal, hogy a lívek helyzete, a mennyiben a tenger és a folyók partjain, a legjobb és kizárólagos közlekedő vonalak mellett laktak, míg a lettek lakóhelye az ország belsejében, az erdőségek között volt, minden egyébire mutat inkább, mintsem arra, hogy a lívek hódított és a lettek hódító nép voltak volna. Ezen kívül Lett Henrik határozottan azt mondja krónikájában, hogy a lívek a letteket elnyomták.*) Egészen helyesnek látszik Yrjö-Koskinen ama föltevése, hogy a lívek ide a 8-dik század elején jöttek s a letteket itt találták, és mint a hódító frankoknál és normannoknál történt, úgy jártak a lívek is: a legyőzött nép között lakván, elkezdték lassankint annak nyelvét megtanulni és vele összeolvadni.

Hadd említsem itt meg, hogy a «lív» név maguk a lívek előtt idegen; de így ismerik őket (lib, livo) a történeti források, mióta említést tesznek róluk. A szónak etymológiája nem biztos; a «liva» (= homok) szóval megkísértett magyarázata nagyon is kétséges. A kurlandi lívek maguk keleten «kalā'mi'ed» (halászok), nyugaton «rāndalist» (partiak, partlakók) névvel nevezik magukat.

Mielőtt saját tapasztalataim előadásához fognék, legyen szabad a lívekre vonatkozó előbbi nyomozásokat megérintenem.

A lív nyelvből való legrégebbi mutatóanyagok 1767—69 években keltek. Ugyanis akkor Schlözer kezdeményére némely lív- és kurlandi papok egyes adatokat szolgáltattak a lívekről és mellé valamicske nyelvmutatóanyag is. 1839-ben pedig Jürgensohn szeminariumi igazgató, született észtl, járt a lívlandi lívek között, de tanulmányából semmi egyebet nem közölt, mint egyes általánosságokat az észtl tudós társaság értekezéseiben. Szintén 1839-ben Kruse Fr. archæologiai tanulmány-útján a líveket is meglátogatta és 1846-ban megjelent művében («Urgeschichte des ehstnischen Volksstammes) lív szójegyzéket és hozzá mutatóanyagúl a Miatyánkot és Szt. János evangéliuma néhány versét közli; de mindegyiket annyi hibával, hogy majdnem hasznavehetetlen. Ugyanazon évben

*) At illi (Lethgalli) — — ut pote — a Livonibus semper oppressi etc. Script. rer. Liv. I. p. 118. — Erant enim Letthi ante fidem susceptam humiles et despecti, et multas injurias sustinentes a Livonibus et Estonibus. (Script. rer. Liv. I. p. 126.).

tette közzé *Hillner* W. popeni pap a lívekről szóló leírását, mely azonban csupán a néprajzi viszonyokra szorítkozik. («Die Liven an der Nordküste von Kurland.» Bulletin historico-philologique de l'Académie de St.-Petersbourg. T. III.).

Ez minden, a mit 1846-ig tettek, mikor a lívekre vonatkozólag először történt tüzetesebb nyomozás. Akkor látogatott el a kurlandi és livlandi lívekhez *Sjögren András János* finn születésű tudós, a szent-pétervári akadémia tagja. Úti társa *Pezold* festő művész vala, kinek feladata volt, népviseleteket és arczokat festeni. Hat évvel később, 1852-ben, *Sjögren* ismét utat tett a lívek közé az anyag kiegészítése végett, és három hónapig főképpen a szókincset vizsgálta. Útja eredményeiből azomban csak néprajzi észleleteit és némi kevés népnyelvi adatot tehetett közzé a szent-pétervári tud. akadémia «Bulletin»-jeiben. A halál utolérte, mielőtt ideje lett volna gazdag népnyelvi gyűjtéseit rendezni és kiadni. A szent-pétervári akadémia ekkor a munka kiadását *Wiedemann*ra bízta, ki abban az időben még revali gymn. tanár volt, de kit csakhamar azután meghívtak *Sjögren* helyére az akadémiába. *Wiedemann* kidolgozott a *Sjögren* lív anyaggyűjtése alapján egy lív nyelvtant és szótárt, és már 1857-ben bejelentette az akadémiának, hogy a mű nyomtatásra készen áll. De *Wiedemann* látta, mily nehézségekkel jár ily mű elkészítése a nélkül, hogy a nyelvet hallotta volna. Ezért, mielőtt műve megjelent, oda utazott a kurlandi lívekhez és huzamosabb ideig tartózkodott köztük. Még ma is, 30 év múlva, emlegetik a lív nép öregei *Sjögren* és *Wiedemann* látogatását náluk.

Sjögren és *Wiedemann* nyomozásának eredményeit az a mű foglalja magában, melyet az utóbbi 1861-ben közzétett. Ennek tartalmát néprajzi és történeti bevezetés, továbbá lív nyelvtan, nyelvmutatványok és lív-német, meg német-lív szótár teszik, összesen körülbelül ezer nagy 4-drét lapon. Minthogy az egész a *Wiedemann* lelkiismeretességével van kidolgozva, érthető, hogy ezt a művet a maga nemében befejező munkának tekintették. Sajnos azonban, hogy ma már a nyelvészt még sem elégítheti ki. Legelőször is maga a rendszer, az a 32 declinatio és 12 conjugatio, mind a kettő külön alosztályokkal, melyekben a máshová nem illő szók találnak helyet, s azon bonyolódott és nem-történeti. Ennek eredménye az, hogy tetemes fáradság nélkül lehetlen belőle a lív nyelv

természetéről fogalmat nyerni, annál kevésbé, mert fonetikai oldala nagyon hiányos, és sok a nyelvtörténetre nézve fontos adat egészen kikerülte a szerző figyelmét. Ez a hangalakot illető gáncs egyszersmind a nyelvmutatványokra is illik. Ezenkívül a nyelvmutatványok nagyrésze csak fordítás. Köztük található néhány fejezet az Új-testamentomból és a Miatyánk különböző dialektusok szerint, továbbá Dávidnak több zsoltára és Máté evangéliumának jó része pizai dialektusban. «Szépirodalmi» része az a néhány lettből fordított mese és elbeszélés, melyeknek mindegyikéhez egy-egy üdvös tanúság van fűzve. Az eredeti lív szöveg a műben sokkal soványabb; vannak benne egyes külön mondatok, közmondások, rejtvények, daltörödékek stb. eredeti lív szöveggel, de aránylag kis terjedelemben. Sjögren és Wiedemann úgy jutottak a nyelvmutatványokhoz, hogy írástudó lívekkel iratták maguknak és azokat azután Wiedemann átnézte s a helyesírás szempontjából kijavította. Természetes, hogy ily úton eredeti szövegekre valami bőven nem igen tehettek szert.

Wiedemann útjával kapcsolatban említhetők az ő kezdeményezésével és felülvizsgálatával megjelent evangéliumi fordítások. Ugyanis 1863-ban jelentek meg lív nyelven Máté evangéliumának fordításai pizai dialektusban *Prinz Jánostól* az öreg tanítótól, és fiaitól, keleti dialektusban pedig *Pollmann* tanítótól. Kiadását *Louis Lucien Bonaparte* herceg eszközölte, ki, mint ismeretes, az Új-testamentomnak egyes részeit több finn-ugor nyelven kiadta. Mint a herceg egyéb kiadványai, ezek is Londonban jelentek meg és csak 250 példányban. Ugyanaz a Máté evangéliuma még egyszer látott napvilágot 1880-ban, a britt biblia-társaság kiadásában Szt.-Pétervárott. Helyes-írására nézve ez a kiadás eltér az előbb érintettektől, a mennyiben — hogy a lívek könnyebben olvashassák — a lett orthographiát követi; de máskülömben csak átírata a Pollmann-féle fordításnak, tekintettel a másik fordításra is.

Az említett Máté-evangélium fordítások és a fentebb érintett nyelvmutatványok voltak eddigelé mindaz, a mi lív nyelven megjelent.

Hogy befejezzem a lívekre vonatkozó előbbi tanulmányok ismertetését, megemlítem még *Waldhauer F. dr.* anthropologiai tanulmány-útját, melynek eredményeit ő doktori értekezésében közli. («Zur Anthropologie der Liven.» Dorpat 1879.) Itt

egyebek közt 100 egyénre vonatkozólag a testméretek is vannak közölve.

1888 tavaszán alkalma volt Thomsen Vilmos kitűnő dán tudósnek Kopenhágában egy lív hajóslegénytől pár óra alatt érdekes adatokat nyerni.

Az utolsó tanulmányút a lívekhez az volt, melyet én a múlt ősszel Wallin úrral Kurlandban tettem. Ott időzésünk két hónapnál tovább tartott és három főállomást érintett: Piza, Iraj, Kuolka (németül: Pisen, Klein-Irben, Domesnäs v. Kolken) falukat, a hol én a lív szókincset és nyelvtant vizsgáltam és mindketten nyelvmutatványokat gyűjtöttünk, jelesen körülbelül 80—90 mesét, azon kívül közmondásokat, találós meséket, dalokat stb. Utitársam házakat és ethnographiai tárgyakat is rajzolt.

Legyen szabad ezek után a lívek külső élete s belvilága ismertetésére áttérnem.

Legelsőbben is egy pár szót a lívek lakta földnek minőségéről.

A kurlandi part geológiai viszonyai nagyon sajátosak. A víz mentén ugyanis külön partöv húzódik, mely mereven elüt a belvidék jellegétől. Ez a partvidék lágy homokföld, melyben sem agyag, sem egyetlen darab kő nincs. A partöv helyenként kiszélesedik körülbelül hét kilométernyire is, másutt keskenyebb, nem is egészen két kilométer. A belvidék, képződését tekintve, ettől egészen eltérő; van benne agyag is, kő is. Ha kezünkbe vesszük Kurland térképét s a folyók irányát nézzük, azt látjuk, hogy mindegyik a belvidékről indulva egyenes vonalban halad a tenger felé, de mihelyt a tenger közelébe jön, hirtelen fordulattal jobbra, keletnek kanyarodik. A legkisebb patakokon is észre lehet venni, hogy mielőtt a tengerbe ömlenek, a parttal egyenközü irányt vesznek kelet, vagy északkelet felé. Ez természetesen a földrétegek irányától függ. Míg a folyók a belvidéken haladnak, egyenes irányt követnek, mihelyt azonban a partvidéket elérik, egyenközűekké válnak a parttal, mert a parti homokrétegek a part irányában terjednek el. A legnagyobb szelek természetesen a nyílt nyugot felől jönnek, magukkal hozva a tengerfenék homokját, és ugyanezek

irányítják ama rétegeket nyugatról keletre, vagy délnyugatról északkeletre. A vízár közvetlen közelében a szüntelenül mozgó víz a homokot megkötí és símává teszi, úgy, hogy ott olyan séta esik, mint az aszfaltos utcán. Gyakran járnak is a livek, ha a tenger nem nagyon csapkod, kocsival a part hosszában, hol a szilárd, sima út munka nélkül kész. Bizonyára jobb az, mint az erdei út, mely puha és egyúttal döcögös, mert a fák gyökerei keresztül-kasúl szelik.

Legközelebb a síma, homokos parthoz egész sor homokhalom van, arra völgy következik, és ezután megint új, az előbbivel egyenközű homokhát. Ezek a partirányú homokhátak (lívül *kāngar*) egy darabig még az ország belseje felé is folytatódnak, köztük pedig ismét partirányú, olykor mérföldnyi széles mocsárövek (lívül *vigā*) vannak, melyekben a víz mindig megmarad. Eme *kāngarok* választják el a liveket a lettektől, és ezen körülménynek köszönhető nyelvük és nemzetiségük fennmaradása a mai napig.

Már a mondottakból következik, hogy a föld itt általában véve nem hegyes. Csupán a földből kiemelkedő homokhátak szakítják meg a felszín lapályosságát. A dondangeni vidéken hegy is van, de nem közelébb a parthoz, mint 8—10 kilométernyire. Itt vannak az ú. n. «Kék hegyek», a melyek ezen a tájon arról ismeretesek, hogy széles kilátást nyújtanak.

Ilyen az a földterület, melyen a livek élnek. A lív ember azomban a maga-lakta földnek nem tulajdonosa. Legfeljebb bérlő, vagy zsellér. Az összes lív falvak két nagy uradalom területén vannak. Három nyugati falu: Lúzs, Piza és Ira (Luschen, Pisen, Gross-Irben) Popen uradalomhoz tartoznak, a keleten levő falvak pedig Dondangen báróság területéhez. Mind a két uradalom fölér egyegy kisebb fejedelemséggel. Popen területe ugyanis 12, Dondangené pedig 17 négyszög mérföld az ottani mérték szerint, és pedig a Balti-tenger melléki országokban 7 orosz verszitet számítanak egy mérföldre. A dondangeni báró, a mint mondják, a «kék hegyek fejedelmének» («fürst von den blauen bergen») nevezi magát az említett hegyekről, melyek uradalmában vannak.

Mint a többi Balti-tenger melléki országok parasztjai, úgy a livek is jobbágyok valának. Személyes szabadságukat visszakapták 1817-ben, Kurland egyéb lakosaival együtt; de nem adták vissza

nekik ugyanekkor földbirtokukat, melyet személyes szabadságukkal együtt vettek volt el tőlük. A földbirtok után folyvást buzgón kíváncsoznak is; szüntelen él bennük a remény, hogy egyszer majd maguk lesznek azon homokhalmok uraivá. Különösen azok, a kik orosz hitre tértek, reménylik, hogy ezért az érdemükért földet fognak kapni. Mikor falvaikba érkeztünk, mindig megújult köztük az a hír, hogy a császár parancsából jöttünk az ő állapotukat megvizsgálni és nekik földet osztani.

A bérleti szerződések itt közönségesen 12 évre szólnak. Az évi bérlet mintegy 80 és 50, sőt 50 és 30 rubel közt váltakozik; egy lív telken (lívül *kārand*, ottani németességgel *gesinde*) 4—10, olykor 15 *vakāmā* föld van (ném. Loofstelle, körülb. = 30 ár).

Az előtt robotnapokat is kellett szolgálniok az uradalomnak, sokszor a legjobb halászó időben, de most már a robot szerencsére el van tiltva. A pénzfizetésen kívül kötelesek a bérlők utakat is csinálni, részt venni a templom, iskola és papilak fenntartásában, fával ellátni az iskolát és paplakot stb. Tűzifát hordani az erdőből, bizonyos kijelölt helyről, meg van engedve a gazdáknak, de más lakosok kénytelenek az uradalomtól vásárolni. Épületfát egyáltalában pénzen kell venniök Dondangen területén. Természetesen a szerződések úgy vannak kötve, hogy minden előny a birtokos javára, minden kötelezettség a bérlőre esik, s ez elűzésnek van kitéve, ha csak egyetlen kötelezettségét elmulasztja, vagy ha az uraság meg talál halni.

Abból a rajzból, a melyet imént a lív földről nyújtottam, megérthető, hogy itt a földművelésnek vajmi kevés hasznot hajtónak kell lennie. Földjeiket a lívek tengeri hinárral trágyázzák, melyet a habok vetnek a partra. Legnagyobb részt a nyári gabnafajokat művelik: árpát, zabot és nyári rozsot. A mire saját természetük pótlásául szükségük van, többnyire Ösel szigetéről hozzák. A tengeri szelektől a homokhátak közt levő földeket gyakran a futóhomokkal való eltemetés veszélye fenyegeti, ezért őket kerítéssel kell védeni és a kerítést folyvást emelni, a szerint, a mint a földet körülvevő homoksáncz emelkedik. Minthogy földjük homokos, a burgonya rendesen jól megerem.

De a lív ember igazi termőföldje a tenger.

«*Juokšə lāja, ai'ə lāja,*

Āb uo kändidi m'ä'd m'ē'rs!

*Las kazā'gād māmi'ē mqs,
Kus māmiēz a'ddərst mürdab!*

Magyarúl: Fuss te hajó, siess hajó,
Tengerünkben nincs fató,
Az a földlakók földjén nő,
Hol az ekét tőri a föld lakó!

Így dalol a lív anya, midőn fiának bölcsőjét ringatja. A tengeren, csónakon, vagy hajón ringatódzás a legkedvesebb dolog a lív emberre nézve.

Mikor a tenger nyugodt, minden munkabíró ember hálóval a halászathoz lát. Leggyakoribb zsákmányuk a felszeg-űszó és a héring, a mely nekik általános mellék-ételük és egyúttal kereskedelmi czikkük. Sokszor vannak a parton kereskedők, többnyire zsidók, a halra várakozva. Gyakran járnak maguk a lívek is meg-rakodva hallal és máskülönben is adás-vevés végett Rigában és Szt.-Pétervárott, sőt elvitorláznak Finn-, Svéd- és Poroszországba is. Derék, bátor hajósok ezek a «halászberek». Minthogy az utóbbi időben a halfogás rosszúl ment, — minek okául a túlságosan finom hálókat mondják, — mind többen csaptak fel hajós legényeknek, úgyhogy pl. Domesnäs vagy Kuolka faluban alig maradt tiz lív legénynél több odahaza.

A méhészetet előbb nagyban űzhették, de most már hanyatlóban van. Gyakran látni üresen álló méhes oszlopokat; ilyenekül a végükön lefűrészelt fatörzseket használnak, melyeknek közepe ki van vájva. A marhatartást a lívek nagyon kis mértékben űzik. Dondangen területén leginkább kecskéket tartanak, de ezek az állatok a popeni uradalomtól szigorúan ki vannak tiltva. A kertészet természetesen nem szolgál külön keresetforrássúl; de kis konyhakertek mégis találkoznak, melyekben murek, czékla, káposzta, nagy tök (melyet ők *gur'ki*-nak neveznek), azonkívül némely bogyós cserje, vagy almafa tenyészik.

Minthogy a lívek fő életmódjának jövedelmezősége évről-évre apad, ennek következtében vagyonságuk egyáltalában meglehetősen csekély. Vannak köztük módosabbak is, a kik vállalkozó hajlamukkal tisztességes vagyonságra tettek szert, hajók és tutajok tulajdonosai stb. A kereskedést és a tengeri járatokat a lív ember kedvvel űzi, de a testi munkára nehézkes. Hozzájárul még, hogy

minden templomnak szomszédságában koresma van, a hol sört és pálinkát mérnek, ünnepeken is mindjárt az isteni tisztelet után, és a hol sokszor a hétfők és különösen a téli napok is eltelnek; s így érthető, hogy sok házba a szükség is beköszönt.

A lív házak általában falukká csoportosulnak. De mégis nem mindenütt vannak a lakások együtt, hanem néhány faluban meg lehetőszen szétszórtak. Azon kívül egyes falvak közt különálló házak is találhatók. A lív faluk mint a tenger partján épültek, legtöbbször azonban a parti dombsorok mögé, úgy hogy ezek a falut egészen elfödik a part mentében haladó elől. Csak a csónakokból, melyek a parton a kikötőkben állnak és a hálókából, melyek a száritó fákon függenek, lehet következtetni, hogy abban az irányban falu van. A nagyobb falvak húsz házat is számlálnak, a kisebbek csupán négyet-ötöt.

A lívek lakóházai nem valami fényesek. Épület-alapjuk nincs. Az első gerendák szolgálják alap gyanánt. Kőhöz jutni ott, a mit már fentebb megemlítettem, nehéz is. A tető keskeny deszkákból áll; újabb épületeken zsindeyes tetőket is látni. A lakóház körül vannak a melléképületek és rendesen valami kis kert. Betekintve a ház pitvarába, legelőször is a «kályha-elő»-t (lívül *ajje'ddli*) látjuk, a hol a kemence szája van, a hol főznek, kenyeret sütnek és a honnan a szobát fűtik. A kályha benyúlik a falakon keresztül a szobába s ott meglehetősen nagy helyet foglal el, de a fűtés mindig kívülről történik. Ha benyitunk a szoba ajtón, kissé magasabb embernek vigyáznia kell, hogy bele ne üsse a fejét ha nem is a boltozatban, de a tető-gerendákba, oly alacsonyak rendszerint a szobák. Vacsoratájt lépve a lív szobába, a ház népét több asztal mellett falatozva találjuk. Az asztalon kívül a butorzatot székek és ágyak teszik, főképen az utóbbiak elég számmal. De sűrű is a lív szoba lakossága. Egy lív szobában átlag tíz embernél több lakik és a háznép mindig több családból áll. A ház gyakran három, néha öt szobát is foglal magában, mind egyenlően népest; üresen álló vendégszobákat, milyenek a legszegényebb finn ember házában is vannak, itt hiába keresnének. Nagyobb építkezéseket az uraság egyáltalában nem enged meg. Nem is csoda, hogy a lív embernek nincs különösebb kedve az építkezésre; mert hisz annak majdnem biztos következménye a bérösszeg felrugtatása lenne, s azonkívül az épületek végre is csak az uraságra maradnának. Az épületek

közül említhetők a hálótartó kunyhók, melyek a partra vannak építve s a pajták, melyek nyáron a leányok lakó- és hálóhelyiségei s menyegzők alkalmával a menyasszony szobái. Majdnem minden lív lakás mellett fürdőház is van, mert a gőzfürdőt a lívek úgy mint a finneek is, nagyon szeretik és hetenkint egyszer élnek vele.

A lívek ruházatáról semmi különöst nem lehet mondani. A nemzeti viselet köztük már majdnem teljesen kiment a divatból. Lábbelijük nyáron a sajtáságos, ú. n. *pastā'l*, mely egy darab bőrből áll és csupán az ujjakat fedi be. Azonkívül használnak fűzfahéjból font papucs-forma czipóket is. Nehány öreg asszony őriz még «hármás fejkötőjét» (lívül: *k^olmkabā'l müts*), melyet az előtt a férjes nők ünnepnapokon viseltek. Gyéren látható még egy pár asszonyon a «*güngaserk*» is; ez rövid fekete szoknya, melynek alsó szélén három-négy széles, piros csík van. Egy-két asszony még az ú. n. «*kīrtan*»-nal, vagyis fehér hosszú és keskeny váll-takaróval jelenik meg a templomban.

Testalkatukra nézve a lívek többnyire természetesek. Találunk köztük olyan szálasakat is, a kikre csaknem öles embernek is úgy kell fölnéznie.

A gyermekek közt gyakoribb a szőke, a felnőttek közt kevésbé. Csinos arczokat nem egyszer lehet látni, különösen a «szép» nemben. Táncz közben mind a két nem ügyességet és bizonyos kecses-séget is mutat. Egyáltalában a lívek jobb tánczosok hírében állanak, mint az idomtalan lettek.

A lív embert lelki jelleménél fogva bátornak, elhatározott-nak, szemérmesnek, nyereségvágyónak, haragban engesztelhetetlennek írják le. Általában véve a lívek jó tehetségű emberek; határozottan azt tartják róluk, hogy természeti adományaikra nézve felülmúlják a letteket. Az ivásra és tönkrement hajók kifosztására való hajlam természetük árnyoldalaként említendő.

A mi az egyéni tapasztalataimat illeti, nekem nincs okom róluk jónál egyebet mondani. Engem és társamat mindig barátságosan fogadtak útunkon.

Vallásukra nézve a lívek nagyrészt lutheránusok. Már 600 évvel ez előtt a német lovagrend tüzzel-vassal térítette őket a keresztyénségre s a németek által az evangélikus vallás is elterjedt köztük.

A popeni uradalom területén lakó s a pizai fiókegyház alá

tartozó lívek lelki gondozását az angermüdei lelkész teljesíti, a ki minden ötödik-hatodik vasárnap prédikál náluk; máskor a kántor tart nekik istentiszteletet. A dondangeni lutheránus lívek mind az iraji egyházközség és a domesnäsi fiókegyház kötelékébe tartoznak. Az iraji templomban a pap minden második, a domesnäsiben pedig minden negyedik vasárnap prédikál. De újabb idő óta vannak nem lutheránus lívek is. Már néhány évtized óta találkoznak köztük baptisták is, s ezeknek Íra faluban külön imaházuk is van. Az orosz hitre való áttérés nagy számmal fordult elő abban az időben, mikor az orosz propaganda itt is lábrakapott; a popeni uradalomban csak 20—30 eset történt ugyan, de a dondangeniben néhány száz a lívek között is. Az áttérés jutalmául, a mint mondják, mindenféle földi javakkal kecsegtették őket, a nélkül azonban, hogy az ígéreteket beváltották volna. Most már akadnak ugyan olyanok, a kik ennél fogva régi vallásukra vissza óhajtanának térni, de ezt meg az orosz törvény nem engedi meg. Az orosz hittiek papja Domesnäsben lakik, a hol ennek a felekezetnek templomául egy régi, arra a célra berendezett korona-épület szolgál.

A keresztyén hit azonban nem bírta egészen legyőzni a babonát, melyről a lívek már régi tudósítások szerint is híresek valának. Még ma is sokféle babonás szokásokat követnek, a melyek az év nevezetesebb napjaihoz vannak kötve. Mindazonáltal az utolsó években a babona mindinkább szűnt, főkép a fiatalok közt, a kik iskolába jártak. Az iskoláztatás kényszere itt is három éven át a téli időszakra terjed. Külömben a lívek már előbb sem voltak teljesen tudatlanok; iskoláik régen vannak, és a lutheránus papok a nép művelődésére gondot fordítottak, úgy hogy bizonyosan nem találni lívet, ki olvasni ne tudna. S az olvasni tudás itt többet jelent mint másutt; mert itt idegen nyelven kell olvasni, a melynek rendkívül rossz a helyesírása. A lív nyelv sohasem volt az egyház és iskola nyelve. A mit a lívek tanulnak, lettül tanulják. Papjaik és tanítóik egy szót sem tudnak lívül. Az egyetlen lív könyv, a mely kezükön valaha megfordult, a britt biblia-társaság kiadta Máté evangeliuma, melyet ez a társaság terjesztett el köztük. De használata ennek sem valami sűrű, mert egyrészt a lívek az ő lett nyelvű iskoláikban nem szerezhetik meg saját nyelvük olvasásának gyakorlatát, és másfelől a könyv lett helyesírása kevésbé illik a lív nyelvre, a minthogy az már a lett nyelvben is rossz. Mind

a mellett többeknél hallottam, hogy Máté evangéliumát jól olvasák, sőt becses kincsnek tartják, ez lévén az egyedüli könyv, melyet anyanyelvükön nyomtatva láttak. Kár, hogy a könyv terjesztése az utóbbi időkben rossz kézben volt. A Piza falubeli tanítónak padlásán egész rakás hever ebből a könyvből és nincs gondja rá, hogy az emberek között kiossza; mert hiszen, úgymond, nem tudják elolvasni.

Az egyház és iskola útján, valamint a lettekkel való érintkezés folytán tehát minden lív már gyermekkorában megtanult lettül. A lív nyelv rendesen az első, mellyel élnek; de vannak a szülők közt, kik gyermekeikkel lettül beszélnek, hogy jókor megismertessék őket az egyházi és iskolai nyelvvel. Így történik ez kivált oly családokban, a hol a szülők egyike lett. Vegyes házasság azomban az utolsó évekig nagyon gyéren fordult elő.

Az a sűrű érintkezés, mely a lívek és az átellenben lévő Ösel sziget észt lakosai közt folyt, eszközlé, hogy majdnem minden lív férfi ért észtül, sőt némileg beszél is. Természetes, hogy ez rájuk nézve nem oly nehéz, mint a lett nyelv megtanulása, de azért külön gyakorlat nélkül nem értik meg egymást a lív és az észt. Az orosz nyelvet értők száma nagyon csekély; s az oktatás, melyet iskolás korukban e részben kapnak, úgy látszik, nem nagyon beható.

Ily körülmények közt feltehető volna, hogy lív nemzeti öntudatról egyáltalában szó sem lehet. Habár meg kell vallani, hogy az a többségnél csakugyan gyöngé, mindazonáltal nem hiányzik teljesen. A parti ember általában véve külömbnek szereti magát tartani a «földlakó»-nál — így nevezi a lettet — és kétségtelen, hogy fölül is múlja őt bátorságban, tapasztalatban, nyelvtudásban, egy szóval szellemi képesség dolgában. Sok lív ember fejezte ki megütközését azon, hogy nyelvét a lettek «ló-nyelv»-nek csúfolják. Gyakran hallottam őket szomorúan nyilatkozni a felett, hogy a lív nyelv oly kevéssé van művelve, s kértek engem, igyekezzem arra, hogy a lív legyen az iskolai oktatás nyelve. Mikor hozzájuk érkezünk, nagy örömet keltett közöttük az az álhír, mintha a mi czélunk volna egyházi és iskolai könyvek előkészítése lívek számára. Egy lív nő igen rosszkedvüleg mondta nekem, hogy a tanító megtiltotta gyermekeinek egymás közt a lív nyelv használatát, pedig hozzátette, a lív gyermekekre nézve is «jēmā' kēl um' amā' ar-

māz» — az anyanyelv a legkedvesebb. Olyanok is találkoznak köztük, kik a lív nyelvnek és népnek fennmaradásában bíznak és beszédjükben is kerülnek a lett kölesönszavakat.

A lív népélet szellemi nyilvánulásának módjai, a lív nyelv és «folklore» ily viszonyok közt természetesen nem maradhattak meg tisztán, de mind a mellett — sőt egyrészt épen azért — a nyomozó számára külön érdekekkel bírnak.

A lív nyelv, mint ismeretes, a finn nyelv legközelebbi rokoni közé tartozik. Csupán attól függ, hogy mit értünk a «dialektus» meg a «nyelv» szókon, hogy kívánjuk-e a lívet a köz-finn nyelv dialektusának nevezni, a mely esetben egyéb dialektusok az észet, a vepsz, a vót, a szuomi stb.; vagy pedig külön nyelvnek, midőn azt az említett más nyelvekkel testvérnek és velük szorosabb egységben állónak kell tekintenünk. A mi helyzetét a köz-finn egyéb tagjai csoportjában illeti, kiemelendő, hogy nem egy pontban az észet nyelvvel áll közös alapon. Még a földrajzilag oly távol eső vepsz nyelv is számos feltűnő egyezést mutat a lív nyelvvel, így pl. az ú. n. mássalhangzó-gyengülés egyikben sincs meg. De hogy ezek a hasonlóságok szorosabb egységre mutatnak-e, vagy parallel fejlődés eredményei, biztossággal nem mondható. Legalkalmasabban tehetjük a lív nyelvet az észet és a vepsz közé.

A köz-finn nyelv összes dialektusai közül a lív az, mely leginkább eltávozott a köz-finn alapnyelvtől. Változások a vokális-musban, az *o* és *e* diftongizálása, az *i* okozta hangemelkedés (umlaut) és jésítés, a *h* elveszése, a hangsúlytalan szótag magánhangzójának gyengítése és másfelől a magánhangzók megnyújtása bizonyos, a mennyiség és hangsúly viszonyától függő törvények szerint: mind e jelensége a külön fejlődésnek már magában is elég volna a nyelv alakjának megváltoztatására. De hozzájárulván ehhez még az analogia nagy szerepe s a lett nyelv hatalmas befolyása is, könnyen belátható, hogy a finn ember teljességgel nem értheti meg a lív nyelvet.

Egyéb iránt a végbement változások következtében az «agglutináló nyelv» nevezet legkevésbé sem illik a lív nyelvre. Az olyan példák, mint nom. *lāpš* (finn *lapsi*), gen. *laps* (finn *lapsen*);

nom. *kël* (finn *kieli*), gen. *kiël*; nom. *U'ëstä'*, part. pl. *lešti*; nom. *puola* (finn *polve-*), part. sing. *polla* (finn *polvea*), melyekben a *tő* és *rag* egymástól elválaszthatatlanok, mutatják, hogy itt nem agglutináló nyelvvvel vagy «rossz mozaikkal» van dolgunk.

Sjögren és Wiedemann munkájában két kurlandi liv dialektus van ismertetve, t. i. a keleti és nyugati. Jellemző különbségük a mély szókbeli szuomi-finn *e* megfelelőinek eltérő fejlődése; míg ugyanis ennek a nyugatiban *ü* felel meg, a keletiben *i*, az az orosz *и*-féle hang, melyet Wiedemann helytelenül ír le. (Pl. szuomi-finn *vesa* sarjadék, nyugatliv *vüzá'*, keletliv *vizá'*.)

Egy másik jellemző vonás a keleti nyelvjárásra nézve az eredeti hosszú *ā*-nak labializálása (*ā*-ra változása), míg ugyanitt a később megnyújtott *a* mint *ā* lép föl; pl. szuomi finn *mā*, keleti liv *mā̄* föld, szuomi-finn *jalka*, keleti liv *jālga*. A nyugatiban pedig mind a két *ā* egy kissé labializálódva van (*mā̄*, *jālga*). Egyéb különbségek is vannak a kiejtésben, alakban és szókinésben, de azok egyáltalában nem jelentékenyek. Meg kell azonban különböztetni még egy harmadik, közvetítő dialektust, az *irait*, mely a mélyhangú *e* fejlődését tekintve a keletihez, az *a* alakulását tekintve pedig a nyugatihoz csatlakozik, melyhez egyéb iránt alak- és szókinésbeli tekinteteknél fogva is közelebb áll.

Ha mindent fel akarnék sorolni, a mi a liv nyelv hangfejlődésében és analogia-képzésében nyelvészeti szempontból érdekes, egész liv grammatikát kellene előadnom. Ezzel azonban nem akarok a t. hallgatóságnak terhére lenni, hanem szorítkozom csupán egyes körülményekre, melyek némely általános kérdések tekintetében a nyelv természetének, fejlődésének és kihalásának jelenségeit megvilágítják.

Kérdés tárgya volt, miképen hatják át a hangtörvények a nyelvet, vajjon általában egyszerre történik-e ez meg, vagy föl kell tenni, hogy bizonyos keveredési idő van a réginek és újnak érvényesülése között. Erre a liv nyelv meglehetősen biztos feleletet ad.

A liv nyelvben épen most folyik az a változás, mely egészen el fogja pusztítani az *ü* és *ö* labializált palatalis magánhangzókat. Az öregebbeknél még tisztán hallani az *ü* és *ö* hangzókat, habár jóval gyengébb labializálással ejtik, mint a megfelelő mély *u* és *o* vokálisokat. A középkorúak az *ü* és *ö* helyett sajtáságos, rendkívül gyengén labializált vokálisokat ejtenek, melyek a szokatlan

fülre nézve csupán *i-* vagy *e-*nek hangzanak. A fiatalabbaknál pedig ezek helyett már tiszta *i* és *e* hangzókat hallani.

Más pontok is vannak, melyekben az öregebbek nyelve régibb fokon áll, mint a fiatalabbaké. Így pl. észrevehető, hogy a fiatalabbak a hosszú \bar{a} hangzót erősebben labializálják, mint az öregebbek.

Nyilvánvaló tehát, hogy a változás nem terjed ki egyszerre az egész területre, hanem lassankint megy végbe a különböző életkorokon át.

Érdekes a hangtörvények terjedését nemcsak az életkor, hanem a földrajzi terület szempontjából is követni. Az *ü-* és *ö-*nek említett *i* és *e* irányú változása a lív nyelv egész területén, mind a három nyelvjárásban van meg; de igen érdekes, hogy annál magasabb korban mutatkozik, minél közelebb megyünk kelet felé. A legnyugatibb nyelvjárás területén csak az egészen fiataloknál lehet az *ü* és *ö* helyett *i* és *e* hangzót hallani; minél keletebbre jövünk, annál öregebbeknél. Domesnäsben már a legöregebbek sem ejtenek mást, mint alig észrevehetően labializált *ü-t*, *ö-t*. Hasonlóképen nagyobbodik az eredeti \bar{a} labializálása, minél keletebbre megyünk, úgy hogy Domesnäsben a fiatalabbak szájában már nagyon közel jár az *o*-hoz, míg ellenben a nyugati részen a pizai öregek közt az *a* labializálása még nagyon csekély.

Látni való tehát, hogy a hangváltozások általán véve keletről indultak ki, a hol már az öregebbeknél a változott hangokat halljuk, és úgy terjedtek nyugat felé. A keleti dialektus területe nagyobb is, mint a nyugatié; mert az utóbbit csak két faluban beszélik, Pizában és Lúzsban. Ellenkezőleg, némely szóalakok, úgy látszik, nyugatról kaladtak kelet felé. Így például mind a két keleti nyelvjárás hangtörvényei szerint való alak *i'bbi* (= ló) a nyugati szerint *ü'bbi*; de az utóbbi, mely hangtörvényileg csak a két legnyugatibb falu területére tartozik, annyira általános lett, hogy az *i'bbi* alak már csakis a legkeletibb faluban hallható.

Úgy látszik, általában az a hangtörvények menete, hogy egyrészt a fiatalabbak különböző módon reprodukálják ama hangokat, melyeket az öregektől hallanak; és másrészt, hogy a hangtani sajátságok átmennek egyik dialektus területéről a másikra, a hol arra a feltételek megvannak. Ugyanezt az eltérést a fiatalabbak és öregebbek beszédje közt, a hangbeli sajátságoknak

ezt a bizonyos irányú elterjedését másutt is észleltem, a hol alkal-
mam volt az élő népnyelvet hallani. De sehohsem tűnt ez ki oly
világosan, sehol sem volt ez a különbség egyes, ugyanazon falu-
beli egyének beszédében annyira feltűnő, mint a liveknél. És ennek
bizonyára külső oka is van, mely a hangváltozás menetét sietteti,
az a körülmény, hogy minden lív ember anyanyelvén kívül lettül
is beszél.

Talán nem részesült eddigelé mindig kellő figyelemben az a
körülmény, hogy hasonló hangtani sajátságok sokszor előfordul-
nak ugyanazon a földrajzi területen oly nyelvekben, melyek égé-
szen különböző nyelvcsoportokba tartoznak. Világos, hogy ennek
a jelenségnek magyarázatát nem lehet éghajlati hatásokban
keresni, hanem az ilyen sajátságok közvetítői a kétnyelvű embe-
rek; mert megjegyzendő, hogy a több nyelvet beszélők legua-
gyobb része mindegyik nyelvben csak egy és ugyanazon foneti-
kával él.

A mi a lív nyelvet illeti, biztosra vehető, hogy az *ü* és *ö*
hangok *i* és *e* irányú változása a lett nyelv befolyásának eredmé-
nye, minthogy a lett nyelvben ezek a hangzók nincsenek meg, s a
lett ember, ha németül beszél is, *ü* és *ö* helyett *i*-t és *e*-t mond.
A lett nyelv valószínűleg siettette ennek a hangtörvénynek érvé-
nyesülését, úgy hogy ez már egy generációban végbemehetett.

De van a lív nyelvnek egy másik hangtani sajátága is, mely
a nyelvtörténet szempontjából még sokkal fontosabb, t. i. a hang-
ejtés kétfélesége; t. az *e l e r e d ő* és a *m e g a k a d ó* ejtés (német
műszóval: *geschliffener und gestossener ton*) megkülömböztetése,
a melyet Sjögren és Wideman éppenséggel nem hallottak. Annak,
ki nem beszél olyan nyelvet, a melyben ez a különbség megvan,
csaknem lehetetlen is azt észrevennie, mert közönséges fülre nézve
majdnem azonos a benyomás, akár egyfolytában történik a zöngé-
képződése, akár pedig, mint a megakadó ejtésű hangoknál, záród-
nak a hangszalagok rezgés közben. A megakadó hang a lív nyelv-
ben részint egy eredeti *h* nyomaképpen, részint pedig más, szabá-
lyokkal pontosan meghatározható esetekben lép föl, és nem magya-
rázható egyébnek, mint egy másféle, korábbi hangsúly-nem
tükrözőjének.

Nagyon érdekesek eme sajátság földrajzi elterjedésének
viszonyai. Legelőször a lett nyelvben találjuk, hol egy régibb, a

litván nyelvben még most is meglevő hangsúly-nemet képvisel és valószínűleg a lett nyelv útján jutott a lív nyelvbe is. De még ezzel nincs vége; dívik a kurlandi német dialektusban, s észrevehető minden művelt született kurlandinak német beszédjében is, amely különben hochdeutsch. A plattdeutsch nyelv sajátása ebben a tekintetben még nincsen kellőképp földerítve, de bizonyos hogy ott is, ha nem is ugyanazon, de mindenesetre hasonló hangsúlyviszony áll fenn. Nörrenberg Konstantin «Studien zu den niederrheinischen Mundarten» című munkájában látom, hogy legalább az alsó-Rajna vidéki plattdeutsch dialektusban a hangsúly és megnyiség viszonyaira vonatkozó szabályok feltűnő hasonlatosságot mutatnak a lív nyelvbeliékhöz. Hozzájárul még ezekhez a dán nyelv, a hol egész biztosan ugyanez a hangejtési különbség uralkodik, és a hol az régiebb, a svéd nyelvben még meglevő magassági hangsúlyviszonynak felel meg. Így tehát e hangtani sajátásnak területe közép-Európának egész éjszaki része a félszigetekkel együtt.

Eddig olyan hangmódosulásokról szóltunk, melyeket a két nyelv közti érintkezés idéz elő. De a lív nyelvben az idegen nyelvnek oly óriási hatását észleljük, melynek következménye az, hogy az idegen anyag a nyelvet lassankint egészen előzönli és a nyelvnek kihalását okozza.

A nyelvanyagnak az a része, a mely legkönnyebben megy át kölcsönkép egyik nyelvből a másikba, a szókincs. Kivéve azon kevés számú al-német szót, melyek közvetlenül jutottak a lívbe, mindazok a szók, melyeket a lív nyelv az ő külön életében kölcsön vett, kizárólag a lettből, vagy lett közvetítés útján kerültek a lív nyelvbe. Ha meggondoljuk, hogy a lívek már évszázadok óta érintkeznek a lettekkél, hogy egyházi, iskolai, irodalmi nyelvük mindig a lett volt, és hogy minden lív ember lettül is beszél: könnyen megfogható, hogy a lív szókincs az életnek minden ágát illető lett szóanyaggal van tele. Mondhatjuk, hogy körülbelül fele a lív szókészletnek lett eredetű.

A szókincs után bizonyára a szólásmódok és mondattani sajátások találják leghamarább az utat egyik nyelvből a másikba, és pedig szintén a két nyelvet beszélők közvetítésével. Rendkívül nagy a lett nyelv hatása a lív nyelv mondatszerkezetére. Találunk már például lett praepositiókat is a lív casusok támogatói gyanánt,

igy pl. *pa* translativussal együtt (*pa ibi'zaks* lóul, lóvá e helyett: *ibi'zaks*), ezen kívül lett kötőszókat (pl. *un*=és, *bet*=de stb.)

Legutolsó sorban fogad el idegen anyagot az alaktan. De van az alaktannak egy része, mely a többinél vendégszeretőbb, t. a szóalkotás összetétel és képzők által.

A köz-finn nyelvben eredetileg nem voltak összetett igék. Minthogy a liv nyelv egész sereg lett praefixumos igét vett kölcsön, melyekben az igekötőnek külön funkcióját érezték, elkezdtek azokat eredeti igékkel is összekötöni, és most már minden liv ige kaphat egy *nu'o*, *pi'e*, *ai's* vagy más ilyen lett igekötőt, a mely az értelem módosítására szolgál.

S ugyanazon a módon, mint a praefixumok kölcsönvétele, történik a képzők is. A mint egyszer bizonyos számú szót kölcsön vesznek, a melyekben az idegen képzők jelentését érzik, a képzőt analogia útján az eredeti tőkhöz is hozzáragasztják. Nem szólva olyan suffixumokról, mint *nikä'* (lettül=*neeks*) pl. *kruognikä'* koresmáros, *Pizä'nikä'*, Piza-lakó, mely majdnem összetételi szórésznek érzik, már olyan képzők is, mint a lett *igs*, hozzájárulnak a liv tőkhöz, pl. *āndig* adakozó (*āndab* adok). Tulajdonképi ragok átvétele általában nem lehetséges. De mégis van a lett nyelvben egy casus, mely a liv alakokat befolyásolta, t. i. a nominativusi alak. A liv nyelvnek már régóta vannak egyrészt saját szavai, másrészt régi kölcsönvételei, melyekben az *s* köz-finn szempontból a tőhöz tartozónak tekintendő, de egyéb casusokban a hangtörvények szerint elvész, úgy hogy a nominativusi *s* csakis a nominativus jellemzőjének tűnik fel. A lett nyelvben pedig az *s* sokszor a nominativus ragja. Ennek a hatása az, hogy *s* vagy *z* olyan esetekben is föllép a nominativusban, mikor eredetileg ott semmi keresete nem volt (pl. *kāinal* v. *kāinalz* hónal, *ku'dgəz* ontok, szuomi-finn *kude*, tő *kuteke*).

Ellenben nincs rá példa, hogy más idegen ragok, melyek a finn nyelv szempontjából is viszonyítást fejeznek ki, a nyelvbe behatoltak volna.

Némely képzők kölcsönvétele megtörténhetik a kölcsönadó nyelvnek kisebb mérvű befolyása mellett is; de a liv nyelvben a kölcsönvétel oly roppant nagy, hogy benne a lett nyelvnek teljesen elárasztó hatását kell fölismernünk. A hangtani befolyásokról már ezelőtt volt szó, és nézetem szerint az ilyen befolyás előállhat,

habár az idegen anyag behatolása egyébként nem valami felette nagy is; erre csupán a gyermekkoruktól fogva két nyelven beszélők bizonyos száma szükséges, — oly körülmény, melynek arra, hogy szó- és mondattani kölcsönvételek történhessenek, nem kell múlhatatlanul fennforognia.

A lív nyelv tiszta képet nyújt arról, hogyan hal ki valamely nyelv természetes halállal, kényszerítő eszközök nélkül. Lassanként, egymásután feledésbe mennek az eredeti szók és helyükbe lépnek az idegen kölcsönszók. A mondatszerkezet az idegen minta szerint módosul, az idegen hatás kiterjed az alakokra és hangokra is. Ha ez pedig évek során át rendszeresen foly, már nem nagy ugrás kell a nyelvnek tökéletes elfelejtésére, az életből a halálba.

A mily rendkívüli volt a lettség befolyása a lív nyelvre, szintoly hatalmas volt az a lív folklo-re-ra.

A nemzeti élet gyöngülésének egyik jele a népdal elnémulása. Elfelejtve saját dalait, a lív ember lettül dalolja el örömét, bűját. Csaknem az egyedüli hely, hol a lív dal még megmaradt, az, a mely mindenütt kútfeje és végső menedéke a nemzetiségnek: az otthon. Gyermeke bölcsője mellett a lív anya még saját nyelvén dalol. Új csónakról zeng neki, a melyet atyja készít, s melyhez anyja szövö a vitorlát; csónakról, melyen az északi szélle szembe lehet szállni. Vagy az anya-egeret kéri, hogy szerezzen gyermekének álmot, át a szobán, át a benyilón, át a meleg kályhán, a bölcső feje-alja fölött, úgy, hogy a macska meg ne lássa és az anya-egeret meg ne ölje. Elmondja, hogy az orosz kutya, a borzas eb hogyan szerzett a gyermek hugocskájának koszorúkot, kis öccsének pedig hárfahúrt.

Ilyenfélék ezek a dalok mind, nagyobb költői becs nélkül.

A nyájör az erdőben, mikor unalmas napjának végét várja, így énekel:

*Selgə, selgə pāvīn ārmaz,
Ne ka ivā' vei'ski sēlgib!
Viērə, viērə pāvīn ārmaz,
Ne ka kanā' munā' viērəb!
Lopī'z min'nən lēba jērā'
Lopī'st min'nən vīzəd jērā'.*

Magyarúl: Tisztúlj, tisztúlj, kedves napom,
 Mint a patak vize tisztúl!
 Fordúlj, fordúlj, kedves napom,
 Mint a tyúk tojása fordúl!
 Vége már a kenyerelemek,
 Vége már a czipellömnek.

A fiatal leány az anyját okozza, hogy ő szolgáló, mivel az anyja már a bölcső mellett azt dalolta neki, hogy «alugyál te szolgálgeény menyasszonya». Egy másik meg büszkén mondja, hogy biz' ő nem megy szolgálgeényhez; neki már kiskorában kezében volt a szolgálgeény gyűrűje, de ő most azt a folyóba akarja vetni: «Inkább ragyogjon a folyó fenekén, mint az én ujjamon» — úgymond.

Húsvétkor a hajadonok azt mondják, hogy a farkas, a medve más erdőkbe menjen, jó állatok jöjjenek az ő erdeikbe, kővér halak a saját tengerükbe, soványok más tengerekbe, jó legények az ő falujukba, rosszak a másokéiba.

Legyen elég ez a néhány szó a lív dalok tartalmáról. A mi az alakot illeti, első helyen az említendő, hogy többnyire csak töredékeket kaphatni, jobbára négysorosakat. A versmérték a régiebb dalokban nagyobbrészt négy trochæus, a Kalevala versmértékéhez hasonló. Sokszor minden második sor megrövidül, úgy, hogy az utolsó láb katalektikus, vagyis a sor csak három lábból áll. Olyan szabályszerűség, mint a Kalevalában, itt egyáltalán nem létezik. Kivált az újabb dalokban, melyek nem erre a versmértékre mennek, a mértékalkotás gyakran oly szabad, hogy bajos a mérték alapját kivenni.

Dalokat már csak az öregektől lehet szerezni. A fiatalok vagy éppenséggel nem, vagy rosszul tudják azokat. A pizai öreg Prinz, az én első nyelvmesterem, egy kis műköltészetet is megkísértett lív nyelven. Lefordított rímekben bizonyos dalt Napoleonról, az úgynevezett Kutschkelied-et, mely egy német gúnyíratban több nyelvre fordítva megvan. Azonkívül rimes alakba öltöztetett egy éneket, mely atyjának szerzeménye volt. Ezekben a nyelv egészen jól folyik; a lív nyelv csiszolt alakjai elég jól bele illenek a költői mezbe.

Elbeszélő költészetről ezekben a daltöredékekben természetesen szó sem lehet. Ellenben kaphatók még elég számmal prózai

darabok, mesék, melyeket a lív ember a lett «*passaka*» szóval nevez. Kétségtelen, hogy azok között, melyeket ezen az úton gyűjtöttünk, tetemes nagy a lettektől kapott és lettből fordított darabok száma. A mese egyáltalában egyik néptől a másikhoz vándorló csereczikk, annyival inkább itt, hol ezt a nyelvtudásbeli viszonyok is annyira elősegítik.

Az általános mesetárgyak, melyeket egyéb népeknél ismerünk, itt is feltalálhatók. Itt is szól a mese a három fiútestvéréről, kik közül kettő okosabb, egy pedig ostoba, s az utóbbi mégis feleségül kapja a királykisaszonyt. Úgy szintén beszélnek a királyleányról, kit valaki az ördög kezéből kiszabadít. Ismeretes az a finneknél szintén meglévő mesetárgy is, mely arról a fiúról szól, a kiről születésekor megjósolják, hogy a királynak veje lesz és kit a király az ördöghöz küld tanácsért. El van terjedve az ördögről és szolgájáról szóló mesekör is, mely sok pontban megegyez a rokon tárgyú finn mesékkal, csak hogy itt a szolgát nem «*Matti*»-nak hívják, mint a finneknél, hanem «*Ants*»-nak (= német Hans). Az állatmeséknek nincs valami nagy divatja. Beszélnek állatokká vált emberekről, és még ma is hiszik, hogy vannak állatokká válható emberek. Külömben az állatok az emberekkel együtt lépnek föl cselekvőleg és nekik segílyt nyújtva, de ritkán szerepelnek csupán maguk közt. Nagyon kedvelik azt a mesét, melyben az állatok rablókat üznek ki tanyájukról. Néhány rókaacsínyt is mondottak el nekünk. Ezekben másik szereplőül, kit a róka rászéd, nem mint az északi népeknél a medve, hanem a farkas jelenik meg.

Említsük még curiosum kedvéért, hogy itt is találkozunk avval a széles körben ismert mesével, mely szerint az ördögnek szemét kisütik, juhát megölik, és az ő megvakítója egy juhnak bőrében menekül, ugyanazon mese, melyet az Odysszeiából ismerünk Odysseus- és Polyphemosról és a mely külömben a finneknél és lappoknál is megvan.

Mythologiai tárgyú mesék nem fordulnak elő. Egy mesében *Jumāl* (Isten) és *Pitki* (a villámló) vannak lakodalmi vendégekül meghíva. De általában véve a pogánykori emlékek egészen elmosódtak.

A lív népköltés egyéb termékeiről: közmondásokról, találós mesékről, melyek közt néhány mértékes alakú is van — e helyütt még kevesebbet kell mondanom. Ezeknek gyűjtése, különösen a

közmondásoké, nehezebb is; azért belőlük aránylag kisebb gyűjteménnyel be kellett érünk. Bizonyos, hogy köztük is sok a lettből való; erről azon csekély hasonlítások után is meggyőződttem, melyeket tenni eddig alkalmam volt.

Egy ízben a domesnäsi félsziget partján egy fiatal liv emberrel beszélgettünk arról a keskeny partszegélyről, melyet ő hazájának nevez; arról a csekély számú népről, melynek tagjai közé számítja ő magát; arról a nyelvről, mely neki anyanyelve. Mikor arra került a szó, hogy ezt a nyelvet végromlás fenyegeti, ő lelkesülten mondta: «Nem, a partlakók nyelve nem vész el. Ameddig ez a kuolkai félsziget és ezek a parti halmok — s itt kezével rájuk mutatott — megmaradnak helyükön, addig a liv nyelv is megmarad!»

De mi, tekintetes Akadémia, nem osztozhatunk ebben az optimista felfogásban. A lettségbe való beolvadás, s ezzel a halál, egészen biztosan előttük áll a líveknek. Hogy azután a lettség ott a szláv tenger határán megőrizheti-e a maga nemzetiségét, ez más kérdés. De nekünk kötelességünk, hogy igyekezzünk, amíg nem késő, a tudomány számára megmenteni mind azt, a mi még megmenthető.

DR. SETÄLÄ EMIL.
